

„A TERMÉSZET KÖNYVÉNEK ÚJRANYITÁSA”

tanulmányorozat a klímasemleges Magyarország
elérésének megalapozásáról

Domaniczky Orsolya

KÖRNYEZETVÉDELEM MINT HAZASZERETET

Budapest, 2020

Szerkesztői előszó

Magyarország 2020 júniusában a világon hetedikként törvényben rögzítette, hogy 2050-re (újra) eléri a klímasemlegesség állapotát, vagyis a „Ne árts!” parancsát követve csak annyi üvegházhatású gázt bocsát ki a légkörbe, mint amennyit a természetes rendszerek el is tudnak nyelni. Kevesebb, mint harminc évünk van tehát arra, hogy a „damaszkuszi úton” visszaforduljunk és - táplálkozva többek között hagyományainkból, valamint az elődeink által leírt tanokból ember és természet viszonyára vonatkozóan - visszatáljunk egy olyan harmonikus állapotba, amely hosszú távon garantálja jól létünket. A mostanihoz képest a klímasemleges társadalmi és gazdasági működés ugyanis csak alapvető belső és külső változások árán érhető el, amelyben valamennyiünknek szerepe lesz. Sem kizárólag másoktól, sem önmagában a technológiától nem várhatjuk a megoldást. Ráadásul nem csak a gyorsuló éghajlatváltozás fenyegető folyamatának lassítására kell odafigyelnünk, bolygónkon számos más súlyos környezeti probléma is egyszerre jelentkezik; a biológiai sokféleség csökkenésétől kezdve a légszennyezettségen át a vízválságig. Ezért a klímasemleges átmenet folyamata egyben egy sokkal tágabban értelmezendő (vissza)útkeresést is kell, hogy jelentsen az ember és természet közötti harmónia állapotába. Nincs azonban sok időnk. A következő években eldől, hogy mindezen kihívásokra válaszul együttélésünk visszatál-e egy békés, mindkét fél számára gyümölcsöző útra, vagy a viszony végletesen megromlik.

Jelen tanulmányorozat a 2020 áprilisában, az 50. Föld Napján megalakult **GREEN POLICY CENTER** szakmai műhely bemutatkozó projektjéhez kapcsolódik. Ennek során elsősorban a keresztény-konzervatív szellemi körben kívánjuk előmozdítani az érdemi párbeszédet fenntarthatósági-, klímapolitikai- és egyéb környezetvédelmi ügyekben. Célunk egy, az elméleti megalapozást szolgáló, a keresztény-konzervatív gondolkodás természettel kapcsolatos viszonyáról, gondolatairól, illetve az aktuális helyzetben is releváns álláspontjáról szóló tanulmányorozat közreadása és az abban foglaltak további vitára bocsátása 2020 szeptemberétől kezdődően.

A tanulmányorozat az adott kereteken belül átfogó képet kíván felvázolni a fenti alapvető kérdésekhez kapcsolódóan, többek között

- a konzervatív filozófia és a keresztény egyházak releváns tanításainak,
- a nemzetközi térben Magyarország szerepének és felelősségének,
- a biztonsági kihívásoknak és az arra adható válaszoknak,
- a hazafiasság és a természet védelme kapcsolatának, valamint
- a szélesebb értelemben vett fenntarthatóság kérdéskörének bemutatása révén.

Megjegyzés: A tanulmányok elkészítésére olyan szerzőket kértünk fel, akik saját területük kiváló ismerői és egyben markáns véleménnyel rendelkeznek. Bízunk benne, hogy a megfogalmazottak alkalmasak lesznek arra, hogy gyümölcsöző vitákat generáljanak a fenti fontos kérdésekben. Ugyanakkor a szövegek kizárólag azok szerzőinek véleményét tükrözik és nem tekinthetők a Green Policy Center álláspontjának.

Green Policy Center

A Green Policy Centerről röviden

A Green Policy Center zöldpolitikával foglalkozó szakmai műhely, melynek elsődleges célja, hogy előmozdítsa az érdemi párbeszédet a fenntarthatósági-, klímapolitikai- és egyéb környezetvédelmi ügyekben, annak érdekében, hogy Magyarország 2050-es klímasemlegességi célja megvalósulhasson.

A Green Policy Center munkája során hagyományos értékeken alapuló, innovatív ötletek, szakpolitikai javaslatok és kutatások készítését folytatja a műhely munkatársai, szakértői és a területükön elismert szakemberek bevonásával. Célunk az ökológiai válság és a klímasemleges, fenntartható társadalmi átállás kérdéseinek megvizsgálása és javaslatok kidolgozása. Konkrét megoldásokra és gyakorlati lépésekre van szükségünk ahhoz, hogy 2050-re Magyarország valóban klímasemlegessé és fenntarthatóvá válhasson és megőrizhessük hazánk természeti értékeit. Ennek mentén a Green Policy Center támogatja konkrét projektötletek azonosítását, kidolgozását, és megvalósítását az állami, a gazdasági és a civil szektor szereplői számára. Már most is látjuk, hogy a klímaváltozás hozzájárul a különféle már meglévő veszélyek megnövekedéséhez, amelyek hazánkat és Európát is fenyegetik, így fontos az ökológiai válság biztonsági kihívásaival is szembenéznünk. Ehhez a Green Policy Center kockázatelemzéseket, hatástanulmányokat és szakmai javaslatokat készít, hogy gyermekeinket a következő évtizedekben is biztonságban tudhassuk.

A Green Policy Centert olyan fenntarthatósággal és éghajlatváltozással foglalkozó szakemberek alapították, akik széleskörű közigazgatási és üzleti tapasztalattal rendelkeznek a hazai és nemzetközi fenntarthatósági és klímapolitikai kihívások feltérképezésében és kezelésében. Közös bennünk a tenni akarás egy modern zöld megoldásokon nyugvó, klímasemleges és fenntartható Magyarország létrehozása iránt. A szakmai műhely munkatársai többéves tapasztalattal rendelkeznek klímapolitikai és fenntarthatósági tanácsadásban és stratégiaalkotásban a köz- és magánszférában egyaránt. Részt vettek hazai és nemzetközi stratégiák, cselekvési tervek, jogszabályok és projektek megalkotásában, értékelésében. Széleskörű kapcsolatrendszerrel rendelkeznek mind a magyar, mind a nemzetközi fenntarthatósági körökben, így a felmerülő környezeti kihívásokra megalapozott és sokszínű megoldásokat tudnak adni.

Ajánlás

„Jó az, ami segít megőrizni az élő közösségek egységét, épségét és szépségét. Rossz, ha nem így cselekszünk” – a Föld Etikát meghirdető Aldo Leopold tömör meghatározása feleleveníti azt a sokat vitatott, de az emberiség öneszmélésével egyidős meggyőződést, amely szerint az élet rendje, a helyes cselekedet mértéke és a szépség eszméje egymásól elválaszthatatlanok. A modern individualizmus ezzel szemben a szép és a jó kérdésének eldöntését az autonóm személy kizárólagos hatáskörébe utalná. A kísérletek egy „emberközpontú” etika és esztétika megteremtésére, úgy tűnik, a szélsőséges relativizmus és az absztrakt univerzalizmus között ingadoznak, középpontjukban azonban, a zoon politicon helyén az első esetben a homo sapiens tetszésének, vágyainak és szükségleteinek kielégítése áll, a másodikban a megismerés és az ésszerűség univerzális szabályai. A különös összefüggéseiből kiragadott, pontként felfogott egyén és az általános szabály között közvetítő „közbülső alakzatokban” pedig nem látnak egyebet, mint akadályt, amely útját állja egyrészt az egyetemesen ésszerű igazság érvényesülésének, másrészt az egyén szabad önmeghatározásának. Konzervatív és kommunikatív szerzők eközben éppen a különös közvetítéseknek tulajdonítanak egzisztenciális jelentőséget. Az ember egy nyelvi-kulturális közösség tagjaként eszmél önmagára, a közös hagyomány értelméről és megújításáról folyó vita résztvevőjeként. Kiléte elválaszthatatlan döntéseitől és cselekedeteitől, ezekben pedig értékítéletek realizálódnak, amelyek elkötelezettségéről adnak hírt: kijelölik helyét a kultúrák párbeszédében. Ahhoz, hogy tudjam, ki vagyok, állítja Charles Taylor a Sources of the Self lapjain, először is tudnom kell, hogy kikhez tartozom, másodsor, hogy miként váltam azzá, aki vagyok, harmadszor, hogy mik a céljaim. Míg a formális etikák a jó meghatározását a jogossal, azaz az igazságosság kritériumaival igyekeznek helyettesíteni, a materiális értéketikákat a jó és a szép közötti összefüggés sejtelmé kísérti. „A Szép: igaz, s az Igaz: szép! – sohse/ áhítsatok mást, nincs főbb bölcsesség!” ahogyan John Keats Óda egy görög vázához című költeménye üzeni.

Hasonló meggyőződésnek ad hangot figyelemre méltó írásában Domaniczky Orsolya is. Részben Roger Scruton inspirációját követve amellettt érvel, hogy a környezetvédőknek és az ökológiai belátásokra építő filozófiának vissza kell perelniük a szépre és rútra való hivatkozás jogát, az esztétikai szempontok relevanciáját a közéleti diskurzusban. Ez pedig egyértelmű a minőségi különbségek létjogosultságának és összemérhetetlenségének elismertetésével, vagyis nyílt tagadása a politikai és üzleti életben ma bevett eljárásoknak. Ha a kivétel a szabály – mert minden élet és minden kulturális teljesítmény megismételhetetlenül egyszeri -, akkor legitim döntés nem születhet másképpen, mint e másra visszavezethetetlen különbségek figyelembevételével, az érintettek jóváhagyásával, abban a „helyi” értelemben, amit egy különös közösség tulajdonít a saját dolgainak. Helyes vagy helytelen csak olyasmí lehet, aminek ismerjük a helyét. Lokalitas és moralitás összekapcsolása, kulturális közösség és esztétikum (ízlés, illem stb.) összekapcsolása kínáló lehetőség az oikosz védelmére és a személyfeletti szerveződési szintek elsődleges jelentőségére hivatkozó ökológiai gondolkodás számára. Lehetővé és szükségessé teszi annak a kitüntetett helynek az újragondolását, amit „hazának” nevezünk, hiszen ez a fogalom egy hely vagy élőhely (táj, biorégió) és az azt formáló, ott formálódó kulturális közösség közötti elválaszthatatlan kapcsolatra utal. Ennek meghatározó mozzanata az oikofília – merjük nevén nevezni: a hazaszeretet. A ragaszkodás szűkebb és tágabb otthonunk életvilágához valószínűleg a legalkalmasabb arra, hogy egy politikai közösség tagjaiban fenntartsa a kölcsönös hűség, tisztelet és odaadás érzetét, anélkül, hogy ez bárki mással szemben ellenségessé vagy elutasítóvá tenné magatartásukat. Hiszen, ahogyan a Szerelmes földrajz szerzője, Szabó Zoltán írta egykor, a tájak nem tudnak háborúzni, nem tudnak gyűlölködni.

Lányi András
magyar író, filozófus, filmrendező

Absztrakt

A természet megóvásának indítékait leggyakrabban a természeti javak hasznossága és a természet önértékével kapcsolatos érvek körül találjuk meg. A táj, a magyar táj, mint közös örökségünk szépsége, önértéke magától értetődőnek tűnik. Csakhogy olyasmire hivatkozunk, ami közéleti diskurzusainkban ma egyáltalán nem kap helyet. A szépről alkotott elképzelések és az esztétikai megfontolások teljesen kiszorultak a hasznosságelvű szemlélettel szemben. E szemléletnek környezetünk nem csak vizuális szempontból látja kárát, hanem ökológiai tekintetben is.

E tanulmány célja, hogy rávilágítson, miért szükséges sokkal tágabb teret hagyni a táj és az épített környezet szépségével kapcsolatos törekvéseknek és szempontoknak a közéleti diskurzusban és miként tudják az esztétikai szempontok szilárdabb talajon tartani vitáinkat. A szépről alkotott közös elképzelések megalkotása révén olyan konszenzusok építhetők, melyek messze túlmutatnak a mai jóléti demokráciákat uraló szabályozási és elosztási kérdéseken. A környezet szépsége a megóvás szándékát hozza működésbe, mely egy ökológiai szempontból kiemelten értékes motiváció.

A szép és annak jelentősége életünkben, a természeti környezet vonatkozásában egyértelműbb konszenzusokat teremt. Táj és haza rokon gondolatok, melyekhez közös történelmi emlékezet és egy földrajzi táj ismerete tartozik. A hazaszeretet, mely e két fontos forrásból táplálkozik, komplex és gyakran terhelt gondolat. Szélsőségeit, a túlforró patriotizmust és a tehetetlen fásultságot is szelídíthetik a tájjal kapcsolatos tapasztalások.

A tanulmány végül három olyan csomópontot mutat be, ahol hazaszeretet, a táj szépsége és az emberi tevékenység alkotó módon találkozik; ahol a minőségi produktum létrehozásának előfeltétele a természet és a természeti folyamatok iránti tisztelet, valamint az újító hagyomány. E csomópontokban az ökológiai rendszerek működésének mély megértése és a természeti javak fenntartható használata számos gyümölcsöt hoz a közösség számára: eleven helyi kulturális hagyományokat, változatos tájat és szilárd helyi gazdaságot.

Bevezetés

Tanulmányom ott folytatja, ahol Bartus Gábor e sorozatban megjelent tanulmányának gondolata lezárul; ott, hogy a természet hasznosságáért, illetve szépségéért, mint önmagában vett érték védendő. A magyar tájak és hazánk természeti értékei, mely örökségünk, az itt élők számára önértékük és hasznosságuk okán is megőrzésre méltók. Roger Scruton Zöld filozófiájának központi gondolatát felidézve: az otthonhoz, a hazához való kapcsolódásban a környezetünkért vállalt egyéni és közösségi felelősség legmélyebb motivációját találjuk, mely kapcsolatot a szép gondolata fonja egybe.

A logika egyszerűnek tűnik: a természet szép, a szépet meg kell őriznünk, következésképp a természetet meg kell őriznünk. E megállapítást vehetnénk akár magától értetődőnek, tapasztalataink mégis azt mutatják, hogy közéleti diskurzusainkban a szépről alkotott elképzelések nem kapnak helyet, sőt teljesen kiszorultak a hasznosságelvű szemlélettel szemben. A szépet ma többnyire az egyéni szférában számúztuk, így egy beruházás, egy fejlesztés vagy építkezés tekintetében a szép aligha lehet közös mérlegelés tárgya. Gyakori érv, hogy az esztétikum a közösség szempontjából meghatározhatatlan vagy irreleváns, egyenesen szépelgés. E szemléletnek környezetünk nem csak vizuális tekintetben látja kárát, hanem miként megmutatni szeretném, a fenntarthatóság szempontjából is.

Az első részben szeretnék rávilágítani, hogy miért szükséges sokkal tágabb teret hagynunk a táj és az épített környezet szépségével kapcsolatos törekvéseknek és szempontoknak közéleti párbeszédünknek. Úgy tűnhet, hogy a kizárólag észelvű és hasznosságelvű szemlélet nyújtja a leginkább racionális alapot a közügyekről szóló diskurzushoz. Szeretném megmutatni, hogy az esztétikai szempontok (melyek nem csupán a vizuális térrel függnek össze, hanem tágabb értelemben úgymond az egymás iránti jószándékkal és jómodorral is) szilárdabb, valóságosabb alapra helyezik párbeszédünket és döntéseinket.

Scruton írásai rádöbbenenek, hogy a szépnek jelentősége és ereje van, hatással van életünkre; megmutatják, miként lehetséges a szép közös keresése, és hogy a szép környezet milyen motivációkat hív életre és hoz működésbe, miként teremti meg a megóvás szándékát. A második részben szeretném összefoglalni, hogy miként működnek ezek az esztétikai motivációk és hogy miért lehetséges párbeszéd esztétikai kérdésekben is. A szép jelentőségének helyreállítása életünkben könnyen belátható azok számára, akik az ökológiai válság miatt aggódnak, ezen keresztül pedig új közös platformot találhatnak másokkal; olyan konszenzusokat építhetnek, melyek messze túlmutatnak a mai jóléti demokráciákat uraló szabályozási és elosztási (kinek mi jár) kérdéseken.

A szép és annak jelentősége, ha a természeti környezet kerül szóba, egyértelmű konszenzust látszik teremteni. A tájak mindannyiunkat összekapcsolnak, és fontos forrásai a hazaszeretet érzésének. A táj iránti közös vonzalomból táplálkozik a hazaszeretet eszméje, mely azonban komplex és gyakran terhelt gondolat; a kettő rokonságban áll, ugyanakkor nem is feleltethető meg teljesen egymásnak, ezért a harmadik részben e kettő viszonyát szeretném kibontani.

Végül három olyan fontos csomópontot kívánok megmutatni, melyekben alkotó módon összekapcsolódik hazaszeretet, a táj szépsége és az emberi tevékenység, ember és természet együttműködése. Olyan területekről van szó, ahol a minőségi produktum létrehozásának előfeltétele a természet és a természeti folyamatok iránti tisztelet, valamint az újító hagyomány. E csomópontokban az ökológiai rendszerek működésének mély megértése és a természeti javak fenntartható használata más gyümölcsöt is hoz a közösség számára: eleven helyi kulturális hagyományokat, változatos tájat és szilárd helyi gazdaságot.

Tanulmányom épít Bartus Gábor¹ és Kerekes György² e sorozatban megjelent írásaira. Ahogy Bartus Gábor is írja, hazaszeretet és nemzet a konzervatív gondolkodás alapkövei. Magam is így látom. A hazaszeretetet nem tekintem kizárólagosan konzervatívnak (értsd csak a konzervatívok szeretik a hazájukat), és nem tartom a politikai gondolkodás más irányzataitól elvitathatónak sem. A hazához fűződő kapcsolatot nem látom sem homogénnek, sem politikai pozíciónak, sem a mindig hősiességet tüzeivel égő - ahogy Karinthy írja "Hazám És 'Hazám!'" című cikkében - „érzésprogramnak”. Ezért bár tanulmányom sok tekintetben konzervatív talajból táplálkozik, mondanivalója célom és reményeim szerint nem kizárólagos a konzervatívok számára.

Néhány előzetes gondolat a szépről

Mielőtt a szép, mint közéleti diskurzusainkban egy lehetséges szempontjáról szót ejtenék, szükségesnek tűnik a széppel kapcsolatos néhány alapvetést tenni. Csupán az érthetőség és néhány előfeltevés tisztázása okán, ám anélkül, hogy a szép filozófiájának vagy az esztétika szaktudományának terepére kívánnék lépni, végképp anélkül, hogy a szépnak valamilyen meghatározását nyújtanám, szükségesnek tűnik a széppel kapcsolatos pár kikötést tenni, főként Scruton széppel kapcsolatos gondolatmenetére támaszkodva.

A szépre való hivatkozással esztétikai megfontolásokra utalok, a „szép” kifejezésével jelezve, hogy úgy gondolom, az esztétikai kérdések nem kizárólag ízlésbeli, tisztán egyéni és szubjektív kérdések. Létezik esztétikai okfejtés, mely kibontja egy adott dolog esztétikai kvalitásait, ennyiben tehát nem teljességgel szubjektív, nem az érzésekhez hasonló. A szépet ugyan meg kell tapasztalni ahhoz, hogy esztétikai ítéletet hozzunk, azonban nem tekinthető tisztán egyéninek, mint amelyről ítéletünket kizárólag másoktól és kulturális környezetünktől függetlenül hozzuk meg. Lehetséges olyan szépség, nem csak a természetben, hanem az emberi alkotások között is, melyek megítélésében egyetértés van és éppen közös kulturális nyelvünk révén adódik rá mód.³

Másrészt viszont nem tekintek úgy a dolgokra, melyek csak akkor nyerik el a szép jelzőt, ha a szép ideáljának tökéletes megtestesülései. A szép lehet csak a dolgok helyes, helyénvaló elrendezése, mely a mindennapjainkban megelégedést hoz. Szépnak illethetünk valami olyat, amely az érzékeket megnyugtatja, ahol figyelmünk elidőzhet, még ha nem is egy lélegzetelállító esztétikai minőségről van szó. Az esztétikai ítéletünket nem kizárólag a „szép” szavával írjuk le, hanem számos más jelzővel illetjük. Akkor is esztétikai ítéletet hozunk, amikor valamit barátságosnak, elegánsnak, elrendezettnek, csinosnak, kimunkáltnak mondunk, a szépet csak az igazán különleges minőségek leírására tartogatva.⁴

A legfontosabb, hogy a szép alatt egy olyan fajta szempontra, ítéletre utalok, mely esztétikai jellegű és ezt kifejezetten a közéleti diskurzusok vonatkozásában tárgyalom. Mind „a szép” minősítő, mind az „esztétikai” leíró kifejezését használom e tanulmányban. Mikor fontosnak tartom, hogy a hasznossági és jogosultsági szempontokkal szemben a szép különös minősége – e szó elhasználása nélkül – kifejezést kapjon, akkor inkább ezt használom, az „esztétikai” technikaibb kifejezésével szemben.

¹ Dr. Bartus Gábor: A szép és a hasznos védelmében. A természet megőrzésének konzervatív útja. Green Policy Center, 2020, Budapest

² Dr. Kerekes György: A klímaváltozásért való felelősség szintjei. A közösségi és a regionális cselekvési lehetőségek Magyarország számára. Green Policy Center, 2020, Budapest

³ Scruton, 2009, 1-33.o.

⁴ Scruton, 2009, 1-33.o.

1. Hová lett a közízlés?

Miért van az, hogy a társadalom közügyekről szóló diskurzusaiból teljesen kivestek a szép-pel kapcsolatos megfontolások, és az efféle szempontok mintha elvesztették volna legitimitásukat? Tiltakozhatnak-e egy századfordulós építészetű környék lakói egy épülő üveg-látszóbeton irodaház ellen, mely valamennyi építésügyi szabályt betart, de a környéki képbe, az utcák hangulatához nem illeszkedik, sőt azokkal szándékosan szembemegy? Felléphetünk-e egy autópálya-viadukt ellen, mely egy lenyűgöző völgyet hág át? Korlátozhatók-e a magánterületen fölállított reklámtáblák, ha az bevételt hoz a tulajdonosoknak? És hogy egy provokatív kérdéssel folytassam: jogos-e egy faluközösség érve, hogy határukban ne épüljön szélturbina, mert elcsúfítaná a tájat?⁵ A kérdések sora hosszan folytatható.

Ha némi egyetértésre és megértésre találnak is egy protestáló közösség esztétikai szempontjai talán egy önkormányzat részéről, aligha létezik jogalap, mely alapján egy beruházói döntés ilyen szempontok alapján felülírható lenne. Ha meg is történik, az inkább egyedinek, kivételnek számít. Hiszen a törvény, a jogszabály azt kell helyesnek tartsa, ami minden körülmények között helyes, a kivétel pedig – úgymond – a főszabály sérelme. Csakhogy az esztétikai kérdések minden esetben egyediek, mert egyedi minőségek közötti különbségtételt jelentenek. Ugyanígy az esztétikai sérelem (például a házammal szemben elcsúfított hegyoldal miatt) sem vihető perre.

Hosszú ideje ismert probléma, hogy az emberek által igen nagyra értékelt dolgok egyáltalán nem kapnak helyt a döntéshozatali szempontok között. A környezetgazdaságtan e szempontokat szerette volna megjeleníteni a közgazdasági eszköztár révén. A problémát abban látták, hogy bizonyos javak és azok értéke, mint egy békés környék, rekreáció a parkban, egy érintetlen erdő, kilátás a tóra, nem jelennek meg a közgazdasági kalkulusban. A környezetgazdászok módszere, hogy a nem piaci terméként megjelenő javak esetén a fizetési hajlandóságot számszerűsítik, megállapítva azok fontosságát az emberek számára, melyek így összehasonlíthatóvá válnak a piaci javakkal, például egy beruházás értékével és annak társadalmi hozamával. Valamivel később az ökológiai közgazdaságtan is jószándékú kísérletet tett arra, hogy az ökoszisztéma-szolgáltatások beárazása révén mutassa meg a természet által nyújtott javak értékét. Olyan módszertant igyekeztek megalkotni, amely megmutatja, mennyi pénzbe kerülne, ha a természet által nyújtott szolgáltatásokért (a levegő és a vizek tisztítása, a zajvédelem, az élelmiszer, a beporzás stb.) fizetnünk kellene. A természeti tőke becslésének módszertanát először kidolgozó Robert Constanza és munkatársai, ahogy környezetgazdász elődeik is, természetesen csak jót akartak: mainstream közgazdász kollégáikkal próbálták szót érteni és az ő nyelvükre lefordítani, hogy a természet nem beépíteni való semleges külső környezet, hanem élettér. A természet juttatásai sokkal bőségebbek, mint a gazdaságunk, ráadásul előbbieket valóban pótolhatatlanok.

Amellett, hogy e két módszer többnyire számmágiának tűnik, mert annyi előfeltevésen alapul, két további problémás következmény is felmerül. Az egyik elméleti és stratégiai: az olyan javak beárazása, mint egy békés és szép lakókörnyezet, egy park közelsége, vagy az ökoszisztéma-szolgáltatások, fenntartotta a dolgoknak pusztán eszközértéket tulajdonító diskurzust. Hasonló a másik, gyakorlati probléma is: a bürokraták és a közgazdászok számára a gyakorlatban a fizetési hajlandóság és a természeti tőke árcímkézése sem alkalmazható a számítások bonyolultsága és az előfeltevések sokasága miatt. A módszer viszont túl elvont azon közösségek számára, akik saját tájukat, szülőföldjüket, otthonukat kívánják megóvni a kalkuláló befektetők vagy politikusaik beavatkozásától. Nem is beszélve azon esetekről, amikor hasonló módszertanon, de más előfeltevéseken alapuló tanulmányok áll egymással szöges ellentétben álló eredményeket produkálnak, végeláthatatlan számháborúba sodorva a feleket. Pont a lényeg nem kap szót. A közgazdászok azt az utat választották, hogy megpróbálták mindent azonos érték-

⁵ A kérdés Magyarországon pillanatnyilag hipotetikus, a világban azonban számtalan helyi közösség protestál a környékükön fölállított szélkeréktelepek ellen, annak hangja, látványa és környezeti hatásai miatt. Nem a megújuló energiaforrások ellen emelnek szót, hanem a saját környékük, otthonuk védelmében.

mérővel mérni, hátha így objektív mércét kap valamennyi preferencia. Csakhogy csupa olyan dologról van szó, mely az alanyok számára *végtelenül* fontos, elcserélhetetlen és pótolhatatlan: a tiszta levegő, az árnyékos fasor, egy tekergő utca, rajta házak egymással színes harmóniában. Felbecslésükkel, véleményem szerint, a közgazdászok végül e javak – szó szerint – felbecsülhetetlen értékét mutatták meg.

A probléma tehát abból fakad, hogy összemérhetetlen különbségek állnak egymással szemben. Aki valami szépre vágyik, aki számára egy szép dolog jelentőséggel bír, mindig az egyedit kívánja, semmilyen helyettesítő nem pótolhatja azt. Például a házam előtt kivágott árnyékot nyújtó fasor helyett nem tudom elfogadni, ha ponyvákat húznak ki, fű helyett nem érem be műfűvel, az ablakomból látható virágos rétet nem pótolja egy színesre pingált betonfal. A kérdés, hogy miként találjuk meg az egyedi, a különös, illetve az univerzális jellegű, a törvény között az utat. E ponton válik fontossá számunkra az a konzervatív alapállás, amely tudja, hogy mindig az egyedi dolgot magát szükséges szemlélni, mert minden általánosítás olyan absztrakciókkal jár, amely során pont az igazán lényeges minőségi különbségek vesznek el.⁶ Az egyedi eset és az általános törvény között az esztétikai szempontok képesek közvetíteni. Az esztétikai kérdések nem lehetnek általános törvények tárgyai lenni, mégis van az esztétikai érvelésnek egy mások egyetértésére nyitott jellege. Merthogy amikor valamit szépnek írok le, akkor nem saját érzéseimet írom le a dologgal kapcsolatban, hanem a dolgot magát. Egy olyan állítást teszek valamiről, melyet, ha mások is hasonlóan látnak, ha megfontolnak, egyetérthetnek velem.⁷

Természetesen az esztétikai kérdésekben nagyon sokszor nem értünk egyet és esztétikai vitáink roppant kellemetlenek is tudnak lenni. Talán ez is az oka, hogy az esztétikai kérdések kapcsán ma elterjedt az a nézet, mely szerint minden esztétikai ítélet csupán ízlésítélet, mindenkinek más az ízlése, következésképp a szép mindenkinek az, amit ő annak tart. Saját ízlésítéletünket másokra kényszeríteni pedig nincs jogunk. Ebből a gondolkodásból az következik, hogy a közízlés, mely feltételezne valamilyen konszenzust a szépről egy lehetetlen gondolat, mely a mai modern demokrácia előtti idők fogalma, amikor még léteztek olyan autoritások, akik ítéletet mondtak esztétikai kérdésekben.

Létezik egy olyan utilitarista felfogás is, mely szerint a szép, ha létezik is, a gazdaság szempontjából irreleváns, érdektelen. Gyakran hangzik el utilitarista szemléletben, hogy az esztétikum csak fölösleges költség.⁸ Például a települések azért ne hozzanak településképi előírásokat, mert azzal csak az építetők költségeit növelik és így akadályozzák a gazdasági növekedést.

Csakhogy a szép vagy a szépről szóló párbeszéd elutasításával egy olyan világot építünk magunk körül, ahol a szép egyre inkább a magánszférába szorul, és csak a lakások, a múzeumok és a műemlékek apró zárvényaiban őrződik. Nem tehetjük meg, hogy figyelmen kívül hagyjuk a szépet, mert egy ilyen világban a dolgok helyes, tetsző elrendezettségét illető elemi igényünket kell nap mint nap megtagadnunk. Ez a szemlélet már erősen nyomott hagyott a világ tájain, a magyar tájon is. Ezt látjuk a budapesti külvárosokat és sok vidéki nagyváros képét utaló szocialista lakótelepek monokultúráiban, a falvakban - a külvilágra mindig félig nyitott tornácos házak helyett - az üres tekintetű Kádár-kockákban. Azt is észrevehetjük, hogy a hasznosság és haszonelvű szemlélet nem politikai rendszer függő. A hagyományok a XX. század háborúi és totalitárius rendszerei miatt megszakadtak, eluralkodott a szépséget és a tájat figyelmen kívül hagyó szemlélet, mely a rendszerváltás után is rendületlenül folytatódott; ezt látjuk a burjánzó elővárosi szupermarketek, az épített örökség helyét átvevő üveg-acél kockák, a közterületeket magánosító bevásárló központok, az irodaparkok és a mindenféle esztétikai iránymutatás nélkül szétterpeszkedő agglomerációs megafalvak esztétikájában.

Vajon tényleg elvesztettük a lehetőségét, hogy a szép jelentősége mellett érveljünk és közös megegyezésekre jussunk esztétikai kérdéseket illetően?

⁶ Nisbet, 2012, 38-41. o.; Lányi 2015, 24.o.

⁷ Scruton 2009, 32. o.

⁸ Scruton, 2012, 256-257.o.

2. A szép ereje és a szépről szóló párbeszéd Scrutonnál

Scruton azt mondja, hogy a szépről, mivel egy adott dolog minőségéről fogalmazunk meg állításokat, nem csak hogy érvelni lehet, de akár egymást meg is győzhetjük valaminek a szépségéről. Nem arról van szó, hogy ízlésünket átadjuk másoknak, vagy rájuk erőltetjük, esetleg rábeszéljük őket, hanem oly módon, hogy az adott alkotásban rejlő *értelem* megfelelő kifejeződéséről folytatunk párbeszédet. Pont a dolgokban rejlő értelem keresése okán van bennünk törekvés az esztétikai kérdések tekintetében az egyetértésre. Hétköznapi esztétikai döntéseink sokasága az öltözködéstől a lakberendezésig tanúskodik arról, hogy másokkal magunkat összehasonlítva állandó vizuális és szóbeli párbeszédben keressük a konszenzust, és olyan esztétikai döntéseket igyekszünk hozni, amelyek révén úgy érezzük, oda tartozunk: az esztétikai döntések révén kívül vagy belül határozzuk meg magunk egy saját vizuális kódokkal, mintázatokkal és jelentéstartalommal bíró közösségben.⁹ Az esztétikai ítéletekben meghatározó szerepe van a párbeszédnek, amely révén közös elképzelést alakítunk ki az esztétikai ítélet szempontjából meghatározó kérdésekről: a helyes és helytelen, az illő és illetlen, a magasztos és profán, a barátságos és barátságtalan közötti különbségtételekről. Valahol emberi lényegünkhöz tartozik, hogy a szépről közös elképzelést alakítókkal szeretnénk élni és ezért igazodni igyekszünk egymáshoz.

Ma leginkább azzal e nehézséggel szembesülünk, hogy a hagyomány annyiszor megszakadt és elapadt, hogy sokszor azért nem érdemes illeszkedni, mert azzal csak – Ezra Pound szavaival – a „rút kultuszát” tartanánk fenn. Jó kérdés például, hogy milyen templomot, vagy csak milyen új orvosi rendelőépületet építsünk egy lakótelepre. Ezért is jelent ma óriási erőfeszítést a szép megteremtése, mert annyira kevés a szép mintázat, amihez nyúlni lehetne, és sokszor olyan messzinek tűnik a hagyomány, és olyan bajosnak, hogy a régít a mai kornak megfelelően frissítsük. Azonban ez nem ok arra, hogy ne is keressük a szépet.

A szépség keresésében, ha az valamilyen fajta egyezés keresését jelenti és nem magamutogatást, a jómodor mutathat irányt, amely egy önkorrekciós mechanizmus a közösségben. A jómodor egy közös nyelvet és állandó egyetértésre törekvést jelent. Ha a jómodort választjuk, hátrébb soroljuk saját egyéniségünket és szeszélyeinket, hogy olyan közeget alakítsunk ki, ahol megóvunk másokat attól, hogy kényelmetlenül, fenyegetve érezzék magukat. A jómodor olyan gyakorlatok összessége, melyek utat mutatnak napi interakcióink során. Hasonlóan működik a szép létrehozása is: a szépség segíthet önmagunk kifejezésében (és ma leginkább ez kap hangsúlyt), de tévúton járunk, amikor a művészetet és az esztétika más területeit csak önmagunk kifejezésére és individualitásunk világba kiáltásának eszközeként használjuk. A szépség, miközben szerepet kap benne az egyén önkifejezése, részben pont önmegtagadás és alázat révén jön létre.

Az esztétika területén kölcsönösen megnyilatkozunk egymás számára (azáltal, amit viselünk, amit építünk stb.), és e részvétel által nyerjük el a jogot, hogy közös világunkban magunkat megmutassuk.¹⁰ Ez a folytonos esztétikai diskurzus nem verbális, és távol kerül a javak körüli alkudozástól, a hasznosságok méricskélésétől és a jogosultságok körüli egyezkedéstől, mégis a konszenzus-keresés jellemzi. Szavak nélküli megnyilatkozásokat teszünk melyek révén egyetértéseket találunk. A szép közös keresése, az esztétikai kérdéseket illető egyetértések megbékélésre nyitnak lehetőséget a közösségekben, a szépen való közös együttműködés által egy „mindenki számára vigaszt nyújtó világot” építhetünk.¹¹

⁹ Scruton 2009, 133 - 139. o.

¹⁰ Scruton, 2012, 260-262.o

¹¹ Scruton, 2012, 262.o.

Szerencsére nem szükséges mindenhol „egyezkednünk” az esztétikai kérdéseket illetően. Vannak olyan szférák, ahol az esztétikai ítéletek egyenesen maguktól értetődőek, mert annyira könnyedén létrejön konszenzus. Ilyenek a nagyszerű természeti tájak vagy az emberi civilizáció kiemelkedő alkotásai. A Dunakanyar, a magyar Parlament, vagy a Balaton-felvidék szőlősdombjainak szépségét illetően alighanem egyetértünk. A szépséggel rokon az áhítat és szentségek tisztelete, melyek nem csak hit és a vallás területén, hanem polgári kultúránknak is részei. Áhítattal tisztelünk olyan helyeket, melyek közös kultúránk és emlékezetünk részei. Lehet egy erdő, egy csatater, egy vár és az azt körülölelő dombok. Nem kell istenhívónek vagy vallásosnak lenni ahhoz, hogy ezek megsértését, akár vandalizmus, akár otromba építmények miatt, vagy egy ilyen helyen az anyagi haszonszerzést szentségtörésnek találjuk. Ez sokszor összekapcsol mindannyiunkat, és ennek jelentőségét nem szabad alábecsülnünk közös ügyeinket illetően sem. A természeti vagy épített környezetet romboló beruházások kapcsán is gyakran elhangzik, hogy a „beruházás sebet üt a tájon”, erőszakot tesz vagy egyenesen szentségtörés. A tervezett Bős-nagymarosi vízlépcsőre is így tekintettek a tiltakozók; amellett, hogy a tüntetések a sorvadó későkommunizmus nyilvánvaló ostobaságai ellen szóltak, a Dunakanyar és a Visegrádi-hegység bámulatos vidékének egyedülállósága a tiltakozók számára elképzelhetlenné tette, hogy egy ilyen hely elpusztuljon. A szépség ugyanis megállásra készítet, tisztelet és áhítatot ébreszt bennünk. Pont azért, mert értékét hasznosságán túlmutató kvalitásaiban találjuk, a szép útját tudja állni a rombolásnak és a pusztításnak. Amit szépnek találunk, kiemeljük a hétköznapi, a hasznos, a gyakorlati dolgok közül és olyan értékkel ruházzuk föl, melyet nem lehet sem földadni sem más dologra cserélni. A szép dolgok nem haszontalanok, bár a hasznosság valóban nem céljuk, hanem „melléktermék”. Úgy válik hasznossá, hogy nem a hasznosság a célja.

Ez már átvezet a természeti tájak, táj és a hazaszeretet viszonyára, előbb azonban két megjegyzés idekívánkozik.

A világ eldologiasítása ellen harcoló környezetvédők sokszor maguk sem nem merik kimondani, hogy a táj szépségét kívánják megőrizni. Ha pedig akár ők, akár átlag állampolgárok ilyesmit kimondanak, azt sokszor a fent már leírt indokokkal félresöprik (irreleváns, eldönthetetlen, szubjektív). Egy olyan utilitarista keretek közé szorított vitát azonban, amelyben a természet és a táj materiális és funkcionális hasznosságára hivatkoznak csak, nem nyerhetnek meg. Scruton Zöld filozófia című könyve arra szóló biztatás, hogy akinek az ökológiai kérdések fontosak, helyezték el újra szépet a diskurzusaikban, és teremtsék meg újra módját, hogy az esztétikai érvelést alkalmazzanak, hogy vállalják föl a szép jelentőségét életünkben, merjenek párbeszédet folytatni esztétikai ítéletek mentén és törekedjenek közös elképzeléseket alkotni róla. Az esztétika és az esztétikai érvek legitimitásának újrafelfedezése segíthet lekanyarodni az utilitárius szemléletről a jó és a jó életről szóló értelmes, közös párbeszédhez.

Ebben látom Roger Scruton bátorságát és munkásságának szinte felszabadító erejét. Scruton képes elosztatni az esztétikai ítéleteket legitimitását visszautasító hiedelmeket, helyreállítja a szép értelmét és jelentőségét életünkben és megmutatja, hogy milyen súlya van az esztétikai ítéletnek és tetszésünk kritikai megindoklásának, valamint hogy milyen következményei vannak, ha ezt elmulasztjuk. (Sajnos a hazai Scruton-recepció szívesebben keresi a nemzetállami szuverenitás igazolását Scruton műveiben. Kétségtelen a nemzetek szükségességéről írott munkáinak meggyőző ereje, ugyanakkor, azt gondolom, Scruton munkásságában igazán „forradalminak” a szépről, illetve például a zene és az építészet esztétikájáról írt munkái tekinthetők.)

¹² Scruton, 2012, 253-285.o.

¹³ Ld. erről Lányi, 2009

¹⁴ Scruton, 2012, 154-255.o.

3. Hazaszeretet és táj

A természeti környezet, a táj szépsége tehát könnyedén teremt egyetértést, sőt akár kiemelt jelentőségre is szert tehet közügyeinkben. Összekötő kapocs emberek között, mely egyszerre mélyebb és konkrétabb az egymással való kapcsolatunk emberi és politikai fogalmainál. Más motivációkat hoz létre, mint a politikai, eszmei vagy akár történelmi összekapcsolódás. Scruton az oikophiliában (az otthon szeretete) sűríti össze mindazon érzések és a legmélyebb kötődéseink összességét, melyek otthonunkra irányulnak, és melyek alapvető következményekkel bírnak arra nézve, ahogy környezetünkkel bánunk: a tapasztalat, a kapcsolat és a személyes emlékek miatt az otthonát szerető ember nem engedheti meg magának a rideg kalkulálást és a természetnek csupán eszközértéket tulajdonító szemléletet. Sokkal több forog kockán: emberi létezésének egy szelete.

Nevezhetjük-e ezt az oikophilia-t egyszerűen csak hazaszeretetnek? Hiszen valahol mindkettő az ember-közösség-táj kapcsolatát, kötődést írja le. Valamiért mégis meg kell állnunk egy pillanatra, mielőtt egyenlőség jelet tennénk a kettő közé.

Nem lehet nem észrevennünk, hogy a haza nem kizárólag pozitív érzelmekkel vagy asszociációkkal társul, hanem terhelt gondolat is tud lenni. Személyenként, korszakonként változnak és hullámoznak a hazával kapcsolatos attitűdök. Ahogy Tallár Ferenc megfogalmazza: *„Hogy hazád legyen, sok mindenre emlékezned kell, számtalan olyasmire is, ami soha meg nem történt. Ám sok mindent el is kell felejtened, ami pedig – elfojtva bár, mélyen és felejtetetlenül mégis, továbbra is benned él. A haza így a remények, a nagy elszánások és nagy elköteleződések táplálója, de táptalaja az elfojtásoknak, a hisztériáknak és a kontrollálhatatlan, mitikus gyökerű gyűlölségeknek is.”¹⁵*

A hazával kapcsolatos e szélsőségesek, és olykor aligha megmagyarázható érzések egyik forrása, hogy a haza, szemben a társadalommal vagy a politikai közösséggel, nem rendelkezik olyan racionális talapzattal, mely magában hordozná a beleegyezés valamilyen aktusát. Haza és politikai közösség az értelemalkotás más síkjai. A haza sem a beleegyezés és elutasítás, sem a jog és kötelesség mentén nem értelmezhető vagy megragadható. A haza nem függ a beleegyezésünktől és akkor is a hazánk marad, ha háború vagy diktatúra őrli. Ez ugyanakkor nem jelenti azt, hogy a haza gondolata és a hazához való kötődés irracionális volna: tapasztalatainkból, emlékeinkből és kapcsolódásainkból épül, noha kétségtelenül, valamennyi képzetársításunk, legyen negatív vagy pozitív, végtelenül személyes.

A hazával kapcsolatos feszültségek másik forrása, hogy az odatartozás, a hűség, az emlékek, az ezer szállal való kötődés transzcendens tapasztalatai gyakran kerülnek konfliktusba azal, ahogy a modernitásban kritikai szemléletben tekintünk magunkra és világunkra, ahogy a vágyott ideális állapot felől a realitásra tekintünk. A hazával kapcsolatos gondolataink, képzetársításaink, vízióink sokszor a történelmi múlttal kapcsolatosak, vagy abból merítkeznek. Azt nézzük, milyen is lehetne a haza, milyen is lehetett volna. Így látjuk a múltat és látatjuk, mint győztes és vesztes háborúkat, elbukott és sikeres forradalmakat, tragédiák és dicsőségek sorát. A történelem kapcsán a jellemzően a hazaszeretet milyenségéről is állítunk valamit: megítéljük, miként hat, amikor a hazaszeretet él, vagy ellenségeskedővé válik vagy elapad. Ilyenkor a múlt a hódításig, szomszédra acsarkodásig túlforró nacionalizmus, a belső ármánykodásba forduló hűtlenség vagy tétlenségbe süppedő beletörődöttség sorozatának története. Ez a kritikai szemlélet, mégoly szükséges is, könnyen kikezdi a hazaszeretet érzésének talapzatát.

E feszültség feloldása nem könnyű, mert a hazaszeretet nem előírható és nem meghatározható, nem lehet „érzésprogram”, sem előírt identitás: *Ölemben újság: a vezércikk, / Hogy mi a nemzeti, most megszabja megint* (Vas István). Sokszor nosztalgiával tekintünk a Reformkor irodalmában a haza iránti szívhű lángolásra és feltétlen odaadásra, mely azonban az adott korhoz kötött tapasztalat és jelenség, nem újjéleszthető.

¹⁵ Tallár, 2014

A realitás és a mai kor kritikai-utópikus gondolkodásának feszültsége mégis csökkenthető, ehhez pedig pont a természeti tájban találjuk a kulcsot. A „hazáról”, ha az a közös történelmi emlékezet, valójában elvontabb és általánosabb képzetünk van a személyes és valóságos tapasztalatnál. A természeti táj és föld képe, tapasztalata, emléke, írja Szabó Zoltán a Szerelmes földrajzban, sokkal személyesebb és ettől valóságosabb, eredetibb élmény, mint a történelmi események. „*Hegyek hajlásának bizonyos szöge, egy víztükör, egy patak csobogásának zenéje, egy közeli utcasarok, felhők vonulása síkság fölött, egy darab táj, melyet egy ablak kerete bezár, s melyben csupa ismerős és hozzánk hasonló emberek mozognak...*”¹⁶ A haza konkrét hely, itt a jelenben, egy föld, egy éghajlat, egy bizonyos ég, a levegő, étel és bor és az emberek, „*egy sajátos és másutt a világon nem található fénytörés*” gyermekei.¹⁷ A táj tapasztalata közvetlen, „*nem annyira elfogult tolmácsokon keresztül kapja az ember*”¹⁸. A haza, mint történelmi emlékezet (*patrie*) a tanult, a hallott, az elmondott emlékek sorozata. De a hazában ott van a táj is (*pays*), a szülőföld, mint megélt, látott, megízlelt tapasztalás.

Így felfogva a hazában a társak nem honfitársak, végképp nem polgártársak, hanem „földik”: akikkel személyes emlékekben, közös hangulatokban vagyunk együtt, aminek nincs köze azokhoz a dolgokhoz, melyek az eszmék világába tartoznának.¹⁹ A különbségek nem elvontak, hanem minőségiek és végtelenül személyesek, gondolatok és emlékek, melyeket az otthon és nem otthon, barát és ellenfél, szent és profán, igazságos és igazságtalan körül rendezünk el.²⁰ E hazának nincs köze politikához, hatalomhoz, államformához, hanem képek tartoznak hozzá, de pátosz nélkül, mint a ház, a barát, az otthon, a kert, a zene.²¹ A táj, a szülőföld békessége abból fakad, hogy – szemben a történelmi emlékezet alkotta hazával – távol marad irigységtől, vetélkedéstől, becsvágytól és sértéstől, melyek egyszerűen nem találnak helyet benne. „*Az ember gyöngye, és megkívánhatja másnak birtokát, ökrét, vagyonát, asszonyát, de hogy másnak szülőföldjét kívánná maga szülőföldjéül, olyan még nem fordult elő.*”²² Az otthon tapasztalata és mindazok a motivációk és módok, ahogy otthonunkról gondoskodunk személyesek és egyben univerzálisak minden ember számára, hiszen a Földön minden ember számára átélhető.

Még ha a földrajzi hazáról nem is annyira „elfogult tolmácsokon keresztül” értesülünk, a közvetítők mégiscsak jól jönnek. Saját lokalitásunknál jóval nagyobb az, amit hazának nevezünk, megismerését segítheti a természetjárás meg a vakáció, de ilyenkor inkább felületes ismereteket szerzünk. Ha igazán magunkénak akarjuk tudni a magyar tájat, ennél mélyebb tájismeretre kell szert tennünk. A tájak egyrészt állandó feladat elé állítják a tudományos táj kutatást, a laikusokat, hogy hírt adjanak a szülőföldről.²³ A szülőfölddel való kapcsolat állandó forrást nyújt a magas művészetnek, az irodalomnak és a festészetnek is, melyek úgyszintén értesüléseink forrásai, még ha nem is tárgyilagosak. Ma a természettudományos eredmények révén értesülünk a globális ökológiai válság tényéről és tendenciáiról. Azonban a táj, haza és ember viszonyrendszerében születő és formálódó kultúra, közös nyelv és kapcsolat révén teszünk szert olyan konkrét ismeretekre ember és természet viszonyáról, mely az ökológiai problémákat illetően a „mit áll módunkban” tenni kérdésben irányt mutat. A világszintű tudományos kutatásokból tudjuk az adatokat, de hogy közös fogalmunk legyen az ökológiai kérdések mibenlétéről, hogy megtudjuk, itt és most mit kell tennünk, mi áll lehetőségünkben, e táj-haza-közösség viszonyrendszeréből tudhatjuk meg.

Ebben az értelemben az ökológiai krízisre (vagy akár a klímaszorongásunkra) a válaszokat és a megoldásokat nem csak szakpolitikában vagy mozgalmi cselekvésben találjuk majd meg, hanem kultúra és természet csomópontjaiban, konkrét és kézzel fogható megoldásokban.

¹⁶ Szabó, 1999, 14.o.

¹⁷ Szabó, 1999, 12.o.

¹⁸ Szabó, 1999, 12-13.o.

¹⁹ Scruton, 2012, 229.o.

²⁰ Scruton, 2012, 229.o.

²¹ Szabó, 1999, 14-15.o.

²² Távol álljon ettől az elitista „Ismegyünk vidékre” attitűd, de ég akár csak a város-vidék ellentét is; Budapesten például komoly felívelése van a helytörténetnek és a városfelfedező sétáknak.

²³ Távol álljon ettől az elitista „Ismegyünk vidékre” attitűd, de még akár csak a város-vidék ellentét is; Budapesten például komoly felívelése van a helytörténetnek és a városfelfedező sétáknak.

4. Környezetvédelem és hazaszeretet csomópontjai

A hazaszeretet békeidőben, melyet tekinthetünk a XXI. század zöld patriotizmusának, olyan csomópontokban találkozik, melyek az itt leírt szempontokat egybesűrítik. Olyan metszetekben, ahol természet, közösség, helyi és nemzeti kultúra és a közös alkotás találkozik. E csomópontokban a minőség keresése átfed azokkal a kívánalmakkal, melyeket az ökológiai gondolkodás (ha tetszik, a fenntarthatóság) is szorgalmaz. Ilyen csomópontnak látom az élelmiszert és az étkezést, a borászatot és az építészetet.

Mielőtt azonban ezekre rátérnék, hadd éljek egy javaslattal a magyar nyelv kapcsán, mely a későbbiek fontos előfeltételének tekinthető. Nyelvünket ma uralja a technicista, természettudományos-jogi nyelvezet, melyet a mindennapokban és a közéleti viták során is átveszünk. A szaknyelv célja, hogy közös fogalmakat alkossunk jelenségekről, melyek az ökológiai kérdéseket illetően nagy hasznára vannak a szakértőknek, ugyanakkor egyszerre el is távolítanak. A mai nyelv és azon szavaink, melyekkel ökológiai jelenségeket leírunk, mint a biodiverzitás, a klímaváltozás, az üvegházhatású gázok, vagy az ökoszisztéma-szolgáltatások sokszor teljes érthetlenséghez vezetnek és ezt a környezetünkről szóló párbeszéd megsínyli. Az Európai Unió és a nemzetközi szervezetek szaknyelvekből átvett kifejezések és angolos fordulatok miatt nemhogy érzelmi bevonódás nem lehetséges, de ezek egyenes riasztók a külső hallgató számára. Ez a nyelvezet teljesen kiszorította a magyar nyelv ízes, metaforikus, népies vagy tájegységi fordulatait, szóképeit. Mennyivel átélhetőbb, hogy mi a klímaváltozás és a biodiverzitás-vesztés, írja Papp István történész egy Csoóri Sándorról szóló esszében, az Aszályos, bibliai év című versen keresztül: „*Féregnek való idő, sutyorásszák a sejtelmesek. / Por tömi el a torkot, a fület, / a fák eleven levelét por húzza le. / Szomjan haldoklik a szó a szájban, / a celofán-ropogású levegőben.*” Nem arról van szó természetesen, hogy innentől metaforikus képekben cseréljünk eszmét a környezeti problémákról, de nagy szolgálatot tennénk ügyünknek, ha visszatálnánk saját nyelvünk képeihez és vívmányaihoz, melyek közelebb hozzák a jelenségeket az átlag polgárhoz is.

A nyelvnél kézzelfoghatóbbak azok a csomópontok melyekről a következőkben szólnék. Az egyik ilyen csomópont az élelmiszer és az étkezéskultúra, mely a borkultúrával együtt különösen kecsegtető területe a cselekvésnek, köszönhetően a rendszerváltás óta történt valódi áttöréseknek, a minőségről és a kulturáltságról alkotott elképzelések újjáalkotásának, és a hagyományok frissítő újjáélesztésének.

A magyar étkezéskultúra kezdi levetni a szocializmus ócskaságát, hátrahagyni a hiánygazdaságban kényszerűen, központi utasításra megalkotott receptek alapján mesterségesen megalkotott konyha kulináriáját. Nagy nehezen, a kétezres években megtörtént a „világhírű magyar konyha” önámító mítoszának lerombolása, a számvetés a kádári örökséggel, így egyre több helyen az alapanyagok, az ízek, a módszerek, a prezentálás terén a minőség tör utat magának. A gasztrorradalomnak nevezett teljes szemléletváltás (mely bizonyára több nemzedéken át tart majd) a vendéglátásban és talán egyre inkább az otthonokban is, megteremti a keresletet a hazai ökológiai szemléletű, táj- és idényjellegű termelés számára. A kézművességet, a tájjelleget visszatükröző minőségi alapanyagok pedig olyan mezőgazdasági gyakorlatokat alkalmazó gazdaságokból kerülnek ki, melyeket általában a fenntarthatósággal azonosítunk: magas munkai igény, fajtaváltozatosság, minimális vegyszer- és műtrágyahasználat és az állatok jóléte.

Az igény, hogy a mezőgazdaság a helyi fajtákra, természetet nem kizsigerelő, hanem a természetes határokat figyelembe vevő módon működjön, hogy minél több helyben élő megtalálja a megélhetését, a boldogulását földből, hogy jóminőségű élelmiszert állítson elő az agrárium közel sem újkeletűek, nem valamiféle modern, urbánus, középosztálybeli hóbort. Aki Somogyi Imre 1942-es Kertmagyarország felé című könyvét olvassa, úgy érezheti az igény állandó, de sajnos az intenzív mezőgazdaság problémája is.

A kereslet mégis nagy segítséget nyújthat ahhoz, hogy a mezőgazdaságban változás történjen és talán nem késő még, hogy megforduljon az eddigi trend, és a nagyüzemi, intenzív, export-orientált mezőgazdaságot az ökológiai szemléletű kis- és közepes gazdaságok, rövid ellátási láncok, az önkéntes szövetkezetek váltsák föl. Ez természetesen nem csak a keresleten fog múlni, hanem úgy tűnik, azon is, hogy az Európai Unió tagországai képesek lesznek-e beismerni, hogy a területalapú támogatások fenntartása a birtokkoncentrációt, a kis- és közepes gazdaságok eltűnését, a monokultúrás és szennyező mezőgazdaságot ösztönzi. A fogyasztók szemléletváltása, az ökológiai szemléletet fontosságát felismerő gazdák és mindazok, akik a termékek feldolgozásában részt vesznek, tehetnek azért, hogy a mostani irány megforduljon és ezt alkotó módon tehetik, alternatívát mutatva az mennyiség szemlélettel szemben, mely aztán visszahat a tájra is. Az extenzív, kiscgazdaságok által uralt és mozaikos tájhasználat nem csak fajtaváltozatosságot, jobb minőségű terményt és jobb környezeti mutatókat jelent, hanem egy egészen más, megítélésem szerint szebb tájképet is, mint a nagytáblás monokultúra.

A természettel való együttalkotást, a természet javainak köszönhetően virágzó kultúrát teremtő gondoskodó szemléletet találjuk a – Magyarországon szintén hamvaiból új életre kelő - szőlészetben és borászatban, a terroir, a minőségi és ökológiai szemléletű borkészítők között. A bor civilizációs vívmány, a letelepedett ember foglalatossága, mely egyesíti mindazt, közösséget, természet és ember együttműködését, az élő hagyományt és az ahhoz alkalmazkodó megújulást, ami az ökológiai gondolkodás középpontjában áll. A kis- és közepes gazdaságok termelői, a minőség mellett elkötelezett kereskedők, vendéglátósok és fogyasztók közösen tudják alakítani a gazdálkodási gyakorlatokat és a piacot, ahol a termelő részéről a hitelességben, a fogyasztó oldaláról a méltányos árakban megnyilvánuló kapcsolat jöhet létre. A bortermelés mindig vonzza a kultúrát és a vállalkozás új és más formáit, életre keltve egy-egy régiót.

Az esztétika és a zöld gondolkodás társutassága az otthon építésének mind metaforikus, mind konkrét képében nyer teljességet (ld. Laudato Si' enciklika a közös otthon gondozásáról, Scruton: Zöld Filozófia) Az építészet esztétikája, a településkép és településtervezés kérdései egy újabb olyan csomópontot képeznek ember, környezet és alkotás metszetében, amelyre nekünk magyaroknak sokkal nagyobb figyelmet kellene fordítanunk. Jogos büszkeségünk a táj és a magyar épített örökség, ugyanakkor a súlyosan megtépzott építészeti hagyomány évszázadokra nyomot hagyott a magyar tájon és ennek a környezetünkre nézve is súlyos következményei vannak.

A XX. század pusztító háborúit és totalitárius rendszereinek megalomán építkezéseit figyelembe véve természetesen az a csoda, hogy egyáltalán beszélhetünk még épített örökségről és bájos vidékekről Magyarországon. A háború utáni újjáépítések is csak részleges és kétes minőségű helyreállítást végeztek a városokban, a vidék emancipációjának programja pedig végképp maga alá gyűrte a falusi és kisvárosi építészeti szokásokat. A szocializmus végéig az építészetet a végletekig hajszolt utilitarista szemlélet jellemezte, az olcsó alapanyagok, de magas fenntartási (például fűtési) költségek. Ez a szemlélet a rendszerváltás után sem szűnt meg, és bár az építészeti szándékok javultak, ami a környezet hasznára vált, az új piac diktálta feltételek között sem tudás, sem ízlés, és folytatható hagyomány is alig állt rendelkezésre, hogy olyan épített környezet jöjjön létre hazánkban, amely kifejezésre juttatja kultúránkat és identitásunkat.

Egyedül Kós Károly öröksége mentén alakult ki egy olyan irányzat, melynek vezércsillaga a hagyomány és a hely tisztelete. Ugyanakkor az urbánus (nem népies), de hagyománytisztelő építészet a II. világháborúval folytatás nélkül ért véget. Ahol pedig nincs ilyen élő hagyomány, oda a jellegtelen vagy feltűnést kereső kozmopolita építészet tör be, amely sem a lokalitást, sem helyi hagyományokat nem ismeri és hitvallása, hogy ne is tisztelje. A helyi önkormányzatok csak ritkán és akkor sem következetesen vállalják föl a településkép megőrzésének vagy megteremtésének feladatát. Nem részletekig menő tervezésre lenne szükség, hanem bizonyos keretek, peremfeltételek meghatározására, melyek igazodási pontokat nyújtanak az építők számára. A

településképi korlátok nem monoton épületeket eredményeznek, mert az adott keretek között bőséges teret hagynak az egyéni megoldásoknak, de az építőket az illeszkedésre és nem a kintésre ösztönzik.

A keretek és a határok nem csak a településképből, hanem a településtervezésben is elsődlegesek. Az újkorig a települések védelmi falakig terjedhettek, az iparosodás korában azonban a technológiai és társadalmi változások miatt a települések egyre inkább szétterpeszkedtek. Ezek a megvárosok nem csak a környező természetes területek beépítését jelentették, hanem egyre növekvő erőforrásigényt is. Ráadásul mivel a külvárosok és elővárosok nem rendelkeznek számos fontos közszolgáltatással és a munkahelyek nagy része is a város belsőbb részein elérhető, ezért lakói állandó mobilitásra, főként autós közlekedésre rendezkednek be. A településtervezés első lépése volna valódi határt szabni a települések szétterpeszkedésének és az agglomerációk túlbujánzásának. Az agglomerációval kapcsolatos problémáknak vastos irodalma van, az elővárosok túlbujánzásának környezeti fenntarthatatlansága szinte közismert. Az elővárosok, melyeket a köznyelv gyakran hív „zöldövezetnek”, többnyire hamis ígéretet jelentenek, hiszen minél több ember próbálja megvalósítani az erdőmenti ház iránti álmát, annál kevesebb marad a madárcsicsergős természetből. A kijelölt településhatárok mellett az elővárosok urbanizálása révén nem város plusz előváros, hanem policentrikus (többközpontú) városszerkezet jöhet létre. Az így létrejött városok nem csak közigazgatási határok által szegélyezett, egymásba folyó mega-települések, hanem természetes területek által szegélyezve különülnek el egymástól. A városias jelleg nem a forgalmasságot jelenti, hanem a közszolgáltatások, a jó minőségű közterek és a munkahelyek elérhetőségét. A jó településtervezés a kényszereket és motivációkat rendezi újra: ha sétatávolságon belül megtalálhatók a főbb közszolgáltatások és munkahelyek, akkor az ottélók nem kényszerülnek autóra ülni; ha kialakításra kerülnek olyan közterek, ahol a városlakók, a különböző háttérű és jövedelmű emberek szabadon, akár véletlenszerűen, vagy közösségi eseményeken – a fogyasztás kényszere nélkül is – találkozhatnak egymással, akkor a szórakozás lehetőségei rendelkezésre állnak, és egy biztonságosabb és szolidárisabb helyi közösség alakulhat ki.

Az így létrejött városok, melyek rendelkeznek esztétikai és térbeli peremekkel, saját építészeti szokásokkal és kellemes közterekkel, olyan helyekké válhatnak, ahol az emberek szívesen töltenek időt egymással. Nem a "Sehol Terei", hanem, ahogy James Howard Kunstler amerikai társadalomkritikus és urbanista írja, a "Valahol Helyei" (Places of Somewhere).²⁴ A helyes településtervezés mellett a szép épületek és a szeretnivaló, bájos helyek építése a legjobb környezetpolitika: amikor az emberek szeretnek egy helyet, egy épületet, akkor pénzt, időt és energiát áldoznak majd fenntartására és megújítására. A századfordulós vagy régebbi magyar épületek így élnek velünk, mert találnak olyan gazdát, aki az otthonosságot látja benne és hajlandó áldozatot hozni eredeti jellegének megőrzéséért. A II. világháború után épült modernista épületek azonban eleve nagyon rövid távra, néhány évtizedes élettartammal készültek. Másik problémájuk, hogy a legtöbb funkcionista épület alig tud más feladatot betölteni, mint amire épült (az üvegirodaházból nem lesz lakóház, a bevásárlóközpontnak sem lehet más funkciót találni). Esztétikájuk legalábbis kétséges és alig akad olyan, aki szívesen költene funkciójuk megszűnésével megőrzésükre. (El tudjuk képzelni, hogy tiltakozók láncolják magukat egy megszünt és lebontásra ítélt szocialista irodaházhoz vagy egy elhagyatott shopping centerhez?) Gyakori, hogy ha egy területet uralnak a modernista épületek, elhagyatottá és hamar veszélyessé válnak. Ha az épületállományunkat néhány évtizedenként ki kelljen cserélnünk, az tényleg ökológiai katasztrófához vezet. Szemben a rövidtávra, tisztán funkcionista szemléletben épült házakkal a szép és szerethető épületek évszázadokra megőrződnek.

Mindhárom fent leírt csomópont középpontjában a minőség szemlélet, az emberi lépték, a természeti és társadalmi korlátok elfogadása áll. Ez a szemlélet akkor érvényesíthető legjobban, ha elkötelezettjei minél inkább kényszermentesen, önszerveződés révén végezhetik

²³ Kunstler, 1994

munkájukat és autonóm közösségekben kapcsolódnak össze. Ezek a közösségek, a „közbülső alakulatok” (Montesquieu), a törvény egyetemessége és az individuum között, ahol lehetőség van az egyedi, minőségi különbségek – az esztétika, a hagyomány, a tájjelleg stb. tiszteletreméltóságának elismerésére, esztétikai ítéletek közelítésére és a minőségi különbségek érvényre juttatására.

Ilyen lehet egy bizonyos tájfajta marha termelőinek szövetsége; egy vidék borainak termelői és kedvelői által létrehozott önkéntes szövetkezet vagy egyesület; egy kerület vagy falu műemlékvédő és szépítő egyesülete; a kosárközösségek, akik a minőségi élelmiszerek kapcsán termelők és fogyasztók között szolidaritást, kölcsönösen előnyös üzletet és kiszámíthatóságot biztosítanak; civil szervezetek, akik szakértő módon segítik a tudatos fogyasztókat tájékozódni; a sor hosszan folytatható. Ez a szféra, melyet nem a piaci mechanizmusok, kereslet és kínálat, nem is az állam szabályozása irányít, hanem a közösség egységtudata és szolidaritása tart fenn.

Konklúzió

A szép visszahelyezése közös diskurzusainkba végső soron a különleges minőségek iránti tiszteletéről szól. A pusztán hasznosságelvű szemlélettel szemben sokkal tágabb helyet kellene biztosítanunk a táj és az épített környezet szépségével kapcsolatos törekvéseknek és szempontoknak közéleti párbeszédünkben. Ha tájainkat és lakókörnyezetünket továbbra is a hasznosságelvű szemlélet alakítja elsősorban, azzal olyan helyeket hozunk létre, ahol már megvédenivaló nem, csak helyrehozandó marad.

A szép jelentőségének helyreállítása az a metszet, ahol az ökológiai szemlélet azzal a konzervatív attitűddel találkozik, amely az egyedi minőségek tiszteletreméltóságával kapcsolatos és a minőségi különbségek jelentette sokszínűséget kedveli. A lokalitás hangsúlyozása az ökológiai szemléletben, ahogy Scruton oikophilia-ja is a szülőföld, a haza gondolatával rokon, noha tudatosítanunk szükséges, hogy a haza fogalma nem magától értetődően pozitív, hanem sokszor a nehéz múlt vagy jelen terheli, túlkapó nacionalizmus vagy fásult beletörődés is jellemezheti. A tapasztalatok révén ismerős táj, és a hétköznapi alkotás azonban megszelídíthetik a heveskedő vagy túlkapó patriotizmust és értelmet adhatnak a fásultságban. A szülőfölddel való kapcsolat, amely állandó forrást nyújt a művészeteknek, a hétköznapi ember számára az otthon építésében és alakításában aktivizálódik, és válik, Bibó szavaival, a „műgonddal alkotó ember” mindennapjaiban kézzelfogható valósággá. Ebben a szellemben az alkotás a táj egysége fölött való őrökös és a táj ismeretének átadása azok számára, akik utánunk jönnek.

Felhasznált irodalom

- Bartus, Gábor. 2020. "A Szép És a Hasznos Védelmében - A Természet Megőrzésének Konzervatív Útja." in *A természet könyvének újrainvitása*, edited by B. Gábor. Budapest: Green Policy Center.
- Béla, Horgas, Levendel Júlia, Horgas Judit, and József Attila, eds. 2014. *Hon a hazában*. Budapest: Liget Műhely Alapítvány.
- Karinthy, Frigyes. 1915. "Hazám És 'Hazám!'" Nyugat.
- Kunstler, James Howard. 1994. *The Geography of Nowhere: The Rise and Decline of America's Man-Made Landscape*. Free Press.
- Lányi, András. 2009. *Porcelán Az Elefántboltban*. Budapest: Heti Válasz Kiadó Kft.
- Lányi, András. 2015. "Eltorzult liberális alkat, zsákutcás rendszerváltozás" *Kommentár* (1-2.):1-31.
- Lányi, András. 2010. *Az ember fáj a földnek: utak az ökofilozófiához*. Budapest: L'Harmattan.
- Lányi, András. 2016. "Mi Az, Hogy 'Mi'?" *Kommentár* (1.):3-17.
- Lányi, András. 2020. *Bevezetés az ökofilozófiába: kezdő halódóknak*. Budapest: L'Harmattan :
- Lukacs, John. 1988. *Budapest 1900: A Historical Portrait of a City and Its Culture*. New York: Weidenfeld & Nicolson.
- Molnár B. Tamás: Brüsszeltől Brüsszelig. *Bűvös Szakács*. <https://www.buvosszakacs.com/2012/10/22/brusszeltol-brusszelig/>
- Montesquieu, Charles Louis de Secondat. 2000. *A törvények szelleméről*. edited by C. Imre, S. Pál, and H. Péter. Budapest: Osiris :
- Németh, László. 1934. "A Magyar Rádió Feladatai." *Tanu*.
- Nisbet, Robert. 1982. *Prejudices: A Philosophical Dictionary*. Cambridge/Mass. [etc.]: Harvard Univ.
- Nisbet, Robert. 2010. *The Quest for Community: A Study in the Ethics of Order and Freedom*. Intercollegiate Studies Institute.
- Nisbet, Robert. 2017. *Conservatism: Dream and Reality*. Routledge.
- Papp, István. 2020. "Így Hathatott Csoóri Költészete a Quimby Leghíresebb Dalára – Gondolatok a 90 Éve Született Költőről." *ValaszOnline.Hu*.
- Pilbeam, Bruce. . "Természetes szövetséges?: a konzervativizmus és a környezetelvétség viszonyának áttekintése." in *Oikosz és Polisz*. Vol. p. 216-237, szerk. G. Sceiring – B. Jávör.
- Roger Scruton. 1990. Esztétikai tapasztalat és kultúra. *Nappali Ház*. (2):29-35.
- Scruton, Roger. 2008. "Cities for Living." *City Journal*. Spring.
- Scruton, Roger. 2009. *Beauty*. Oxford University Press.
- Scruton, Roger. 2012. *Green Philosophy: How to Think Seriously about the Planet*. Atlantic Books.
- Scruton, Roger. 2018. *Zöld filozófia: hogyan gondolkozunk felelősen bolygónkról?* Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Smith, Anthony D. 1990. "Towards a Global Culture?" *Theory, Culture & Society* 7(2):171-91.
- Somogyi, Imre. 1942. *Kertmagyarország Felé*. Budapest: Magyar Élet.
- Szabó, Zoltán. 1999. *Szerelmes földrajz*. edited by C. Lóránt. Budapest: Osiris Kiadó.
- Szilvay, Gergely. 2019. "A konzervativizmus közösségelvétsége." *Kommentár* 2:52-59.
- Tallár, Ferenc. 2014. "És Mégis..." *Liget* (12):1-5.

DOMANICZKY ORSOLYA

Domaniczky Orsolya politológus, nemzetközi kapcsolatok szakértő, környezetpolitikai szakértő. A Budapesti Corvinus Egyetemen és a Közép-európai Egyetemen (CEU) végzett. Jelenleg ideje felében a CEEweb a Biológiai Sokféleségért, egy régiós zöld civil szervezeti hálózat szakértőjeként dolgozik az EU-költségvetés fenntarthatósági reformjáért; ideje másik felében szabadúszóként a környezeti fenntarthatósággal és természetvédelemmel összefüggő projektekben vesz részt. Korábban dolgozott nemzetközi szervezetnél, kutató és állami szervezetnél is.

Korábbi tanulmányai a New Atlantis Journalban és az Ellensúly folyóiratban jelentek meg.

Társszerzője a „Megújítod a föld színét – Szentignáci lelkeségi gyakorlatok Isten, ember, természet hármásában” című természetvédelmi kiadványnak.

Tagja a Balaton Csoportnak, a 72 Tanítvány Mozgalomnak, a Common Sense Society-nek és a Karátson Gábor Körnek.

A jelen tanulmányban közölt nézetek a szerző sajátjai.

GREEN
POLICY CENTER

✉ info@greenpolicycenter.com

www.GREENPOLICYCENTER.COM